

”Dom ser sig inte som personer som har problem”.

- En studie av socialarbetares uppfattningar av unga narkotikamissbrukare.

Av: Julia Ekman

Ht-09

Magisteruppsats
Handledare: Max Koch
Examinator: Katarina Jacobsson

Abstract

Author: Julia Ekman

Title: "They don't view themselves as people who have problems". -A study on social workers' views of young drug users. [translated title]

Supervisor: Max Koch

Assessor: Katarina Jacobsson

The use of drugs has increased among young people in Sweden and it is the social workers responsibility to both support and control those who use drugs. According to Swedish law, all illegal drug use is viewed as abuse. However it has been shown that the concept of *drug abuse* is more complex and that it is not a guarantee that everyone who experiments with drugs will fall into long term use. The purpose of this study has been to examine how social workers describe the young people who have become involved with social services due to drug use, determine if the young people are divided into categories and what those are and finally how the treatment is carried out by the interviewees. For the purpose of this study five social workers that work entirely with young drug users have been interviewed. The social constructivism theory has been applied as the underlining foundation for the understanding of how views of young drug users are formed. Also taken into account in this study are constructions within social work. It was found that the social workers interviewed have a hard time determining who is at risk for drug abuse based on social background or behaviour however, risk factors such as absence from school and a weak network of family and friends were found to be common elements in all interviews. Curiosity was also mentioned as a common reason for experimenting with drugs that could possibly spiral into a heavier addiction over time. Interviewees report that the key in treating young drug users is to work to motivate them greater as it is important that the youths themselves recognizes the consequences of drug use rather than simply being informed by the social worker that he or she should quit using drugs.

Key words: Drugs, youth, social workers views, addiction, abuse, drug experimentation

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	4
1 INLEDNING	5
1.2 PROBLEMFÖRMULERING	5
1.3 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	6
1.4 BEGREPP OCH AVGRÄNSNINGAR.....	6
1.5 BAKGRUND.....	7
2 METOD	9
2.1 FORSKNINGSAKSATS	9
2.2 VAL AV METOD.....	9
2.3 TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	11
2.4 ETISKA ÖVERVÄGANDEN	12
2.5 TILLFÖRLITLIGHET	12
3 TEORI	14
3.1 SOCIALKONSTRUKTIVISMEN	14
3.2 KONSTRUKTIONER INOM SOCIALT ARBETE	15
4 TIDIGARE FORSKNING OM KATEGORISERING OCH KLIENBESKRIVNINGAR	18
5 ANALYS OCH RESULTAT	22
5.1 VAD ÄR NARKOTIKAMISSBRUK?.....	22
5.2 VILKA MISSBRUKAR?.....	25
5.2.1 Kategorier	25
5.2.2 Beskrivningar av den nyfikna missbrukaren	26
5.2.2 Från nyfikenhet till beroende	29
5.3 VARFÖR MISSBRUKARE?.....	30
5.3.1 Angivna risk och skyddsfaktorer	30
5.4 MOTIVATIONSARBETET	33
6 SAMMANFATTNING OCH SLUTDISKUSSION	37
6.1 SAMMANFATTNING.....	37
6.2 DISKUSSION OCH REFLEKTION.....	38
7 REFERENSLista	41
BILAGA 1	43
BILAGA 2	44

Förord

Arbetet med uppsatsen har varit mycket intressant och lärorikt. Jag vill särskilt tacka alla mina respondenter som trots upptagna scheman tog sig tid att ställa upp på intervjuer och delade med sig av sina värdefulla kunskaper och erfarenheter till mig.

Jag vill även tacka min handledare Max Koch som gett mig råd och stöd under uppsatsens gång och även kommit med bra synpunkter och nya perspektiv på min text.

Julia Ekman

Helsingborg, januari 2010

1 Inledning

1.2 Problemformulering

Enligt *Centralförbundets för alkohol- och narkotikaupplysning* undersökning (2009) om skolungdomars narkotikaanvändande år 2008 visade det sig att 7 % av pojkarna och 5 % av flickorna i klass 9 någon gång hade använt narkotika, bland gymnasieelever i årskurs 2 hade 17 % av pojkarna och 15 % av flickorna använt narkotika. Socialstyrelsen (2009) bedömer att mellan 15 000 och 20 000 missbrukare av narkotika är aktuella inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten per år. Detta är betydligt färre än de som någon gång testat droger i tonåren vilket kan tolkas som att de flesta inte faller in i ett långvarigt missbruk. Ändå visar undersökningar från Statens folkhälsoinstitut (2009) att användandet av droger har ökat sedan 1990-talet, både när det gäller tyngre narkomaner och ungdomar som experimenterar med droger.

Socialarbetaren som möter de ungdomar som kommit i kontakt med socialtjänsten i samband med narkotikaanvändning ingår i en organisation som har till uppgift att hjälpa sina klienter på bästa sätt men även tillgodose statens och samhällets intressen. Likaväl som att se till att klienten får gott stöd är det socialarbetarens roll att kontrollera människor. Missbruk av narkotika är farligt och olagligt och avviker från de normer som råder i samhället, dvs. att narkotika är något brottsligt och därför oacceptabelt. Det är också socialarbetarens uppgift att hjälpa den missbrukande individen att komma till rätta med problemet och passa in i den samhälleliga normen. Socialtjänsten är en organisation som i högsta grad är en politisk organisation då den vilar på politiska beslut och lagar. Dessa typer av organisationer beskriver Svensson, Johnsson och Laanemets (2008) som *människobehandlande organisationer* vilka bland annat har som funktion att identifiera de personer som inte lever upp till de samhälleliga förväntningarna och erbjuda insatser för att integrera dessa i samhället. Samtidigt som organisationen är politiskt styrd har socialarbetaren ett handlingsutrymme som tillåter beslutsfattande inom lagens ramar. Detta kan innebära att det slutligen är socialarbetarens bedömning av klienten som avgör vilken insats som tillfaller klienten.

Jag har intresserat mig för hur missbrukande ungdomar definieras av socialarbetare och hur det påverkar vilken behandlingsmetod och insats som anses lämplig. Enligt svensk lag anses allt bruk av narkotika vara missbruk, men frågan är om alla ungdomar som kommer i kontakt

med socialtjänsten anses vara ”lika mycket missbrukare” av socialarbetarna? Det är då snarare troligt att insatsen bygger på klientens individuella behov och situation. Hur formas i så fall dessa olika uppfattningar, och vilka föreställningar om klienten bygger socialarbetarens beslut på? Och om behandlingen bygger på enskilda socialarbetares uppfattningar kommer behandlingen då se olika ut beroende på vilken socialarbetare som klienter träffar?

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att genom intervjuer undersöka hur socialarbetare beskriver de ungdomar som aktualiseras för socialtjänsten i samband med narkotikaanvändning.

- Vilka föreställningar har socialarbetare av ungdomar som använder narkotika?
- Hur beskrivs/kategoriseras dessa ungdomar?
- Hur ser behandlingsarbetet ut med ungdomar som använder narkotika?

1.4 Begrepp och avgränsningar

Två ord som tidigt måste klargöras är *narkotika* och *missbruk*. Även om dessa två begrepp kan tyckas vara självklara, finns det skillnader vad de betyder enligt laglig mening och andra uppfattningar.

Med narkotika avses både olagliga substanser som endast används av missbrukare och lagliga läkemedel. Narkotika kan delas in i tre olika grupper: *Illegal narkotika* används inte som läkemedel och innefattar substanser som cannabis och heroin. *Morfin och andra starka opioider* säljs som läkemedel men måste märkas med varningstexten ”beroendeframkallande medel”. Den tredje gruppen, *lugnande medel och svaga opioider* är oftast bensodiazepiner och dessa måste märkas med varningstexten "Risk för tillvänjning föreligger". I missbrukssammanhang brukar all narkotika kallas för *droger* (Nationalencyklopedien, 2009a).

Ordet *missbruk* kan syfta på många saker, i denna uppsats kommer jag att använda ordet missbruk när jag avser missbruk av narkotika. Missbruk kan beskrivas som okontrollerad användning av något, exempelvis narkotika. Bruk av en sådan produkt kan gå över till

missbruk om konsumtionen är stor eller om ett beroende uppstår. Definitionen av missbruksbegreppet skiljer sig även sett ur svensk lagstiftning och från ett medicinskt synsätt. Lagen likställer allt bruk av narkotika med missbruk, medan missbruk i medicinsk mening innebär att bruket fortsätter även när det innebär problem för individen (Nationalencyklopedin 2009b). I texten kommer jag att använda mig av ordet missbruk, men även ord som narkotikakonsumenter och narkotikaanvändare då jag hänvisar till personer som använder narkotika. Andra typer av missbruk, såsom alkoholmissbruk, kommer inte att närmare behandlas i uppsatsen.

Uppsatsen refererar ofta till *ungdomar* och med ungdomar i texten avses personer i åldrarna ca 15-25 år. Uppsatsen bygger på kvalitativa intervjuer med socialarbetare, och samtliga intervjuer var förlagda inom Skåne av geografiskt praktiska skäl.

1.5 Bakgrund

Sociologen och forskaren Philp Lalander (2001) har med hjälp av kvalitativa intervjuer och observationsstudier framställt studien *Hela världen är din – en bok om unga heroinister*, där han har studerat unga heroinister i Norrköping. I sin studie försöker Lalander förstå hur heroin är en drog som unga människor prövar och fortsätter att använda utifrån heroinisternas perspektiv. Lalander beskriver hur narkotikamissbrukare ses som något mycket problematiskt då narkotika är tabubelagt i samhället. De som använder narkotika ses av samhället som personer som lever ett liv utan mening och tillskrivs ofta vissa egenskaper, som sämre förhållanden under uppväxten, psykisk ohälsa, opålitlighet eller förmåga att manipulera. Människor är ofta rädda för narkomaner och kan inte förstå varför vissa använder droger. Narkomanen ses både som en vanlig människa och som något okänt och smutsigt, vilket resulterar att det skapas en hotfull bild av dem som använder narkotika. Det fördömande som finns i samhället gällande användande av narkotika finns inte inom subkulturen där synen på narkotika, enligt Lalander, kan jämföras med synen på alkohol i det etablerade samhället. Det finns dock en rädsla för att bli omvärderad som person av sin omgivning, att ses som omoralisk och karaktärssvag. Lalander beskriver hur droger har en social sida som skapar en stark *vi och dom* -känsla hos dem som använder narkotika. Användandet av droger kan få en grupp att känna sig exklusiva och livserfarna. Haschet symboliserar gemenskap, och Lalander upplevde under sin studie att haschet knöt starka band mellan de som rökte hasch tillsammans, det var ett sätt för deltagarna att lära känna varandra, blotta sina känslor och

släppa på självkontrollen. Genom att röka hasch visar även personen att den hör till subkulturen, är en avslappnad människa som tar dagen som den kommer och väljer att inte inordna sig under formella strukturer, som till exempel skolan. Genom att avvika från de skötsamma möter haschanvändaren andra som valt att inte inordna sig i strukturer och mellan dessa knyts starka sociala band.

Forskaren Bengt Svenssons (1996) avhandling *Pundare, jonkare och andra* syftar till att beskriva vardagslivet och förutsättningar för en grupp narkomaner i Malmö. Studien bygger på observationer, kvalitativa intervjuer, samtal och domstolsmaterial och pågick i tre år under 1990-talets början. Svensson menar att trots lagstiftningen, som innebär att allt bruk av narkotika likställs med missbruk, finns det stora variationer i olika sätt som människor använder narkotika på. Svensson har sammanställt fem olika kategorier av droganvändning:

1. *Den experimenterande användningen* innebär att användandet av droger är experimenterande med drogupplevelser. I detta stadium är man ännu inte beroende utan nöjer sig med att prova utan att sedan fortsätta.
2. *Det situationsbetingade bruket* innebär att bruket är knutet till social samvaro och är oregelbundet. Genom att experimentera med droger har personen lärt sig att uppskatta effekterna av drogen och använder den då och då.
3. *Det kontrollerade bruket* är en mer regelbunden användning av drogen, men den är ännu inte en dominerande aktivitet utan snarare en fritidssysselsättning.
4. *Det begränsade missbruket* betyder att personen använder narkotika i en omfattande mängd, men kan ändå upprätthålla grundläggande sociala funktioner. Han eller hon kan alltså använda narkotika mycket ofta, men pengar till mat och boende avsätts och personen har sociala kontakter med människor som inte använder narkotika.
5. *Det intensiva missbruket* innebär att vardagen handlar om att använda droger och få tag i droger. En stor del av tillvaron kretsar kring narkotika och ett vanligt arbete kan inte upprätthållas.

Svensson(1996) påpekar dock att dessa kategorier ofta flyter samman och att perioder med intensivt missbruk kan varvas med perioder utan missbruk. Utvecklingen av narkotikaanvändandet går snarare fram och tillbaka än följer strikt en viss riktning, menar Svensson.

2 Metod

2.1 Forskningsansats

I uppsatsen ämnar jag att genom intervjuer försöka förstå vilka föreställningar och grupperingar som socialarbetare skapar av missbrukande ungdomar, för att sedan tolka vad den data som samlas in innebär. Genom att tolka och förstå är det också en hermeneutisk position som jag antar i uppsatsarbetet. Gilje och Grimen (2007) beskriver hur hermeneutiken är relevant för tolkandet av texter, muntliga uttalanden, normer och sociala förväntningar. Kvale (1997) beskriver hur just detta, tolkningen av såväl text som handling eller muntliga yttranden, ger hermeneutiken en dubbel betydelse för forskning där intervjun används som metod. Först genom att förstå den dialog som förs under själva intervjun och sedan i arbetet med att omvandla intervjun till text för ytterligare behandling av det insamlade materialet. Att förstå andra människor med hjälp av sina egna livserfarenheter är enligt Thurén (2007) nödvändigt för att få en nyanserad bild av mänskliga handlingar. Thurén visar även på att hermeneutiken kan kritiserats, då det inte går att avgöra om tolkningarna är korrekta. Att tolka andra människors handlingar utifrån sig själv är problematiskt, då det aldrig går att redogöra exakt för hur en annan människa känner och uppfattar sin omgivning.

Gilje och Grimen (2007) skriver även om förförståelse och att förförståelse är ett villkor för att skapa förståelse för ett fenomen. Förförståelsen utgör den bakgrund och kunskap som bestämmer vilken riktning undersökningen får. Även om förförståelse i stor del är något som bygger på tidigare kunskap och livserfarenheter är det något som kan förändras. Genom att studera texter som redan berör mitt ämne strävar jag efter att vinna större förförståelse och samtidigt skapa vidgad förståelse för ämnet.

2.2 Val av metod

Uppsatsen utgår från en kvalitativ metod som bygger på intervjuer med yrkesverksamma personer med relevant bakgrund, det vill säga socialarbetare som har som arbetsuppgift att möta ungdomar som blivit aktualiserade för socialtjänsten i samband med narkotikaanvändning. Valet av kvalitativ metod grundar sig i att uppsatsen har som mål att ha god förankring i verkligheten och att undersöka vilka föreställningar socialarbetare har rörande kontakt ungdomar som använt narkotika. Denscombe (2000) skriver att kvalitativa metoder är användbara när det handlar om att närma sig sociala situationer som är invecklade,

just därför att undersökningen blir djupgående och många nyanser urskiljs. Det finns också utrymme för motsägelsefulla resultat i den kvalitativa forskningen då den visar den sociala verklighet som undersökts.

Kvale (1997) skriver att kvalitativa intervjuer kan anses sakna objektivitet, mycket beroende på att intervjuer bygger på samspel mellan människor. Kvale diskuterar olika sätt att se på objektivitet och att objektivitet kan innebära att undersökningen är fri från personliga åsikter och fördomar. May (2001) skriver att vetenskaplig forskning alltid bör sträva efter att vara utan värderingar i sina omdömen. Detta innebär att forskaren måste skilja på vilka resultat som är önskvärda och vad som verkligen inträffar. I denna studie måste jag alltså kunna åsidosätta eventuella förutfattade åsikter och idéer och hålla mig öppen inför den information som samlas in genom såväl intervjuer som litteraturstudier. Bryman (2002) påpekar dock att det är omöjligt för en forskare att helt bortse från sina värderingar under forskningens gång. Värderingarna speglas till exempel i valet av forskningsämne, metod och slutsatser men kan också komma att dyka upp under forskningsprocessens gång. Med detta i bakhuvudet vore det fåfängt att påstå att det inte finns, eller kommer att finnas, några bakomliggande värderingar som kan komma att påverka uppsatsarbetet. Det värderingsfria kriteriet kan även tyckas komma i konflikt med det ovan nämnda hermeneutiska perspektivet, som utgår från att förstå andra människor utifrån sig själv. Bryman råder forskaren att stärka medvetenheten om värderingar och reflektera över vilken effekt dessa kan komma att ha på arbetet. Kvale (1997) diskuterar vidare kring att de vetenskapliga data som samlas in måste kunna reproduceras intersubjektivt, det vill säga att andra som studerar samma fenomen ska kunna samla in samma data.

De frågor som uppsatsen ställer är komplexa och kräver enligt min uppfattning grundliga svar. Denscombe (2000) menar att när detta krävs, är intervjuer en god metod att använda sig av. En annan motivering för att använda sig av intervjuer är att socialarbetare på fältet har information som andra saknar och bygger på att personerna befinner sig i en specifik situation där de har tillgång till breda kunskaper. En kvantitativ enkät hade exempelvis krävt ett större antal informanter, vilket hade varit alltför svårt och tidskrävande att hantera. Dessutom hade detaljerad kunskap gått till spillo. Den typ av intervjuer som kommer att användas är semistrukturerade intervjuer, vilket innebär att intervjufrågorna till viss del är förutbestämda och följer ett frågeformulär så att svaren mellan intervjupersonerna blir jämförbara. En

semistrukturerad intervjuemetod ger dock utrymme för dialog, följdfrågor och fördjupningar av de svar som ges (May, 2001).

De resultat som intervjuerna ger presenteras i ord, tolkning och analys. För att tolka och förstå intervjuaterialet kommer intervjuerna att transkriberas och kodas för att skapa en god överblick och underlätta vidare analys.

2.3 Tillvägagångssätt

I ett tidigt skede började jag att försöka komma i kontakt med socialarbetare som möter unga människor som aktualiserats för socialtjänsten i samband med narkotikaanvändande. Jag intresserade mig för att intervjua socialarbetare som har stor kontakt med de berörda ungdomarna. I detta tidiga stadium fördjupade jag mig även i artiklar och annan litteratur som behandlar ämnet. Information som berör syftet med uppsatsen samt informantens rättigheter skickades ut till de personer som visat intresse för att delta i studien (se bilaga 1). När intervjupersonerna samtyckt till att medverka bokades tider för intervju in. Jag kontaktade olika socialkontor i Skåne som hänvisade mig till olika personer som hade mycket kontakt med ungdomar som använder narkotika, det slumpade sig så att samtliga intervjupersoner jobbar inom öppenvården. Några intervjupersoner hade dock erfarenhet av utredande arbete och kunde därför även svara på frågor rörande detta. Sammanlagt intervjuades fem stycken socialarbetare för uppsatsens syfte.

Intervjuerna dokumenterades med hjälp av en bandspelare. Fördelen med att använda bandspelare är att intervjuaren kan koncentrera sig på samtalet under intervjun istället för att behöva fokusera på antecknande, vilket i sin tur kan leda till att intervjuaren gör intervjupersonens ord till sina egna. Dessutom underlättar det för den senare analysen att ha en utskrift av intervjun. (May, 2001). Bell (2006) beskriver dock hur bandspelare kan ha en hämmande effekt på de svar en intervjuperson ger. Som intervjuare måste man också vara beredd på att intervjupersonen nekar till att spelas in på band, även om denne till en början samtyckt till inspelning. Det var därför viktigt att jag noga informerade om i vilket syfte bandspelaren användes, det vill säga för att underlätta transkription. Då intervjun är semistrukturerad har en intervjuguide (Se bilaga 2) utformats, detta innebär att det finns en viss struktur i intervjun men att utrymme ges för följdfrågor och sidospår som anses vara av

relevans. Intervjuerna transkriberades innan de kodades för att underlätta tolkning av materialet.

2.4 Etiska överväganden

Uppsatsen strävar efter att undersöka professionellas syn på unga narkotikaanvändare, därmed har inte ungdomar som använt eller har använt sig av narkotika intervjuats. På så sätt kommer jag inte att riskera att invadera människors privatliv. Hänsyn måste ändå tas till intervjupersonernas integritet och arbetsplatserna, och orterna där intervjupersonerna är verksamma är anonyma då detta inte anses relevant för studien. Det är däremot av största vikt att respondenterna blir informerade om syftet med uppsatsen och hur materialet är tänkt att användas. Intervjupersonernas identiteter kommer även att hållas anonyma (May, 2001).

Innan intervjuerna påbörjas ska intervjupersonerna även informeras om att medverkan är frivillig och att det är tillåtet att när som helst avbryta intervjun, eller välja att inte svara på vissa frågor. Det är viktigt att intervjupersonen får tid på sig att noga ta del av den information om rättigheter samt syfte som de får skickat till sig före intervjutillfället, så att de kan samtycka till att medverka i studien (Bell, 2006). Kvale (1997) skriver dock att det är en rad frågor som forskaren måste ställa sig gällande samtyckesfrågan. Om det exempelvis är själva undersökningens syfte eller de överordnade som måste samtycka och hur det är möjligt att informera om intervjuernas syfte när det är svårt att säga vilken riktning de kommer att få. Mina intervjupersoner samtyckte själva efter att ha läst igenom den information som skickades till dem inför intervjutillfället. Gällande information om studiens syfte delade jag med mig av uppsatsens syfte och frågeformuleringar, men precis som Kvale diskuterar, var det i detta skede svårt att avgöra exakt vilken riktning uppsatsen skulle komma att ta.

2.5 Tillförlitlighet

Reliabilitet och validitet är två begrepp som används för att bedöma tillförlitligheten i en studie. May (2001) beskriver validitet som en försäkran att forskningen verkligen undersöker det som var avsikten att undersöka och att reliabilitet handlar om att forskningens mätningar ska vara korrekt gjorda och reproducerbara. Bryman (2002) skriver att reliabilitet främst är aktuellt för kvantitativ forskning då det är problematiskt att reproducera data genom kvalitativ

forskning. En forskares intervjuer kan således skilja sig från en annans. För att ens kunna jämföra data från en ursprunglig studie med en upprepad undersökning måste den andra forskaren försöka sätta sig in i den första forskarens roll. Ett annat sätt att närma sig reliabilitet är att flera forskare som arbetar tillsammans gemensamt bestämmer hur de ska tolka den information som samlas in. Bell (2005) råder forskaren att använda sig av personer i sin närhet för att pröva om de frågor som ställs kan komma att fungera i den riktiga forskningen, men även om detta kan vara till stor hjälp för att bedöma tillförlitligheten, kan det dock inte anses vara vetenskapligt korrekt. För att möjliggöra för andra forskare att återupprepa studien har tillvägagångssättet beskrivits. Då denna undersökning bygger på intervjuer av socialarbetare finns även den intervjuguide som använts bifogad till texten (se bilaga 2).

Flick (2006) beskriver vad som kan gå fel i kvalitativ forskning: forskaren kan se relationer och fenomen som inte existerar, forskaren avfärdar sådant som är korrekt och slutligen att forskaren ställer fel frågor. Jag har tidigare nämnt att intervjuer ibland anses sakna objektivitet, och Kvale (1997) skriver att en vanlig reaktion på forskningsintervjuer är att de saknar just validitet på grund av detta. För att validera hållbarheten och trovärdigheten i påstående gäller det därför att forskaren ständigt ifrågasätter och kontrollerar resultaten i tolkningen. Flick beskriver hur forskaren måste försöka bedöma om intervjurespondenten ges anledning att medvetet eller omedvetet konstruera sina svar på ett sätt som stämmer överens med det som intervjuaren vill höra eller så som denne anser att verkligheten borde se ut. Det är därför viktigt att intervjuguiden är noggrant genomförd, utan värdeladdade ord, så att intervjupersonerna inte känner sig pressade till att framställa en sanning som kanske inte existerar.

3 Teori

3.1 Socialkonstruktivismen

För att kunna förklara hur socialarbetare beskriver unga narkotikamissbrukare och hur dessa föreställningar skapas kommer jag att ta hjälp av den socialkonstruktivistiska teorin. Cromby och Nightingale (2001) beskriver hur socialkonstruktivister menar att den omgivning vi befinner oss i och sätter vi upplever oss själva är skapat ur sociala processer där seder, språkligt uttryck och diskurser formar vilka vi är och vilka relationer vi har till varandra.

Begreppet socialkonstruktivism introducerades i boken *The Social Construction of Reality*, skriven av sociologerna Peter L. Berger och Thomas Luckmann (1966). Författarna menar att personer och grupper som interagerar med varandra, över tid formar idéer och tankar om andra människors agerande. Ur dessa tankar skapas olika roller som antas i mötet mellan människor. Dessa roller institutionaliseras därefter i samhället. Berger och Luckmanns teori bygger på följande tre påståenden:

- Samhället är en mänsklig produkt.
- Samhället är en objektiv verklighet.
- Människan är en social produkt.

Genom användning av språket kan människor dela med sig av sina upplevelser för sin omgivning. Detta kallar Berger och Luckmann (1966) för *externalisering*. Människor sammankopplar betydelser till objekt dessa får sedan utbredd betydelse för en viss samhällsgrupp som börjar ta objektets betydelse för given, detta steg kallas för *objektivering*. Ett exempel på detta är att kniven sammankopplas till aggression och våld. Människan föds utanför samhället och blir först en del av det när hon lär sig att förstå andra människors subjektiva tankar och upplevelser och förstå, och dela, en annan persons värld, detta beskriver Berger och Luckmann som *internalisering*. Under barndomen börjar en socialiseringsprocess som innebär att barnet lär sig vilka sociala normer som är gällande vilket leder till att individen blir en del av samhället. Socialiseringen fortsätter sedan genom livet när individen möter outforskade samhällsgrupper.

Berger och Luckmann (1966) menar att den viktigaste upplevelsen av andra människor sker när människor möts *ansikte mot ansikte* vilken är den situation som alla sociala interaktioner

härstammar från. I ett *ansikte mot ansikte-möte* utbyts rörelser och uttryck mellan personerna som delar situationen och delar de därmed med sig av sina subjektiva tankar och känslor till varandra. Detta kan även resultera i missförstånd där exempelvis ett leende kan uppfattas som ett hånleende av den andre och en persons subjektiva upplevelser kan inte helt till fullo läsas av en annan person, hur nära deras relation än må vara. Dessa *ansikte mot ansikte-möten* är mycket rörliga och går inte att belägga med förutbestämda mönster då de ständigt förändras genom alla små uttryck som finns mellan personerna i interaktionen (Berger & Luckmann, 1966). Om socialarbetarna som möter ungdomar som konsumerar narkotika skapar sina upplevelser av klienten ansikte mot ansikte kan dock ifrågasättas, då det inte går att bortse från att lång erfarenhet inom yrket kan skapa förförståelse och redan färdiga uppfattningar om de personer som socialarbetarna möter.

Sahlin (2002) skriver hur konstruktivister ser på sociala problem. Enligt ett konstruktivistiskt synsätt finns det inga problem så länge inte något har uttalat något som ett problem. Att diskutera om problem existerar innan de blir definierade som problem anses vara ointressant, dock kan problem som egentligen inte existerar bli behandlande som problem. Till exempel att rädsla för brott kan spridas även om riskerna att bli utsatt för brott är mycket små.

Det inte går att bortse från att socialarbetare som arbetar med narkotikaanvändande ungdomar befinner sig i en tydlig maktposition. Swärd och Starrin (2006) menar att makt i sig varken behöver vara positiv eller negativ, men att maktens effekter kan vara både och. För en socialarbetare ingår maktutövande ofta i arbetet, med stöd av de lagar och regler som ska efterföljas. Makt ingår också alltid i alla processer som bedömer människor som avvikande och utanför samhället. Franzén (2005) beskriver att det strukturella maktbegreppet innebär att samhället är uppdelat i olika bestämda strukturer som bestämmer hur förhållanden i samhället ser ut. Klassindelningar är ett exempel på ett strukturellt maktförhållande där de olika individerna i samhället har ojämna positioner till varandra.

3.2 Konstruktioner inom socialt arbete

Den brittiske forskaren Malcolm Payne (2002) menar att om sociala konstruktioner är något som sker i samhället måste det också ske inom socialt arbete. Enligt Paynes modell är socialt arbete konstruerat i tre delar; socialarbetaren, klienten och kontexten. Socialarbetaren skapas i mötet med klienterna genom de behov klienterna har och genom vad som förväntas att en socialarbetare ska göra. Förväntningarna formas efter vilka sociala behov som finns men också beroende på vilka politiska krafter som råder.

Att skapa klienter är en process som är socialt konstruerad och grundar sig i sociala uppfattningar om vad socialt arbete innebär. Klienter kan ibland skapas utifrån att de tillhör en viss samhällsgrupp, det vill säga att de har en viss social status eller bor i ett visst område. Detta kan medföra att en klientgrupp stigmatiseras och att andra människor ser ned på dem som inte själva lyckas styra sina liv, ytterligare ogillande kan uppstå om det går att belägga klienterna själva med skulden för den situation de befinner sig i. Missbruk eller hemlöshet kan vara ett exempel på detta. Socialt sett ses också exempelvis missbrukare som i behov av sociala insatser och kan automatiskt bli betraktade som klienter genom det. Payne (2002) beskriver klientskapet som en process i socialt arbete när människor blir klienter, agerar som klienter och slutar som klienter. Processen *att bli klient* börjar när en person inser att något som ses som ett problem bör förändras i livet och antingen söker eller, som kanske är vanligare fall där unga använder narkotika, blir skickade till exempelvis ett socialkontor. I samspelet med socialarbetaren bedöms det sedan om personen kan anses vara en klient och om socialarbetaren kan erbjuda en lämplig insats. I många fall är dock inte kontakten med socialtjänsten frivillig från klientens sida, det kan handla om att mötet mellan klient och socialarbetare bygger på ett rättsligt beslut, eller att klienten på andra sätt upplever att mötet sker genom tvång. Payne menar att om kontakten är ofrivillig bör det ändå gå att ge klienten valmöjligheter och minska tvånget genom att uppmuntra, motivera och ge klienten eget ansvar.

Slutligen menar Payne (2002) att socialt arbete skapas i en organisatorisk kontext, detta gäller såväl större organisationer som socialkontor och sjukhus som mindre frivilliga hjälpporganisationer. Dessa organisationer kan utsättas för en rad politiska, ekonomiska, organisatoriska eller teoretiska förändringar.

Donileen R. Loseke är amerikansk professor i sociologi. I sin bok *Thinking about Social Problems* (2003) skriver Loseke att vissa handlingar har olika betydelser i olika kulturer, att något som anses vara bra och rätt i ett socialt sammanhang kan ha motsatt betydelse i ett annat. Utifrån detta menar också Loseke att ett socialt problem inte existerar innan det har blivit definierat och kategoriserat som ett sådant. Det ligger i människans natur att inordna sin omgivning och personerna som lever i den, i kategorier såsom kön, ras och social klass och det är även så vi förstår den värld vi lever i. Att kategorisera omgivningen influerar vårt beteende och hur vi kommer att reagera när vi kommer i kontakt med vissa element i

omgivningen. Loseke menar att det är helt oundvikligt att kategorisera sin omgivning, världen är alltför stor för att vi ska kunna lära känna varje individ. Hur en person kategoriseras har stor betydelse för vilka egenskaper personen kommer att förknippas med, Loseke menar till exempel att kategorin *mentalt sjuk* för med sig helt andra associationer än kategorin *excentrisk*. Även om kategorisering kan leda till negativa, förutfattade meningar kan det också ses som ett positivt verktyg, som hjälper människor att klara av och förstå sin vardag. Utan de redan skapade bilderna som människor har av varandra, skulle det bli omöjligt att förstå och kunna reagera på andra människor som gått igenom händelser som vi själva inte har erfarenhet av.

Loseke (2003) menar i sin bok att det finns vissa grupper som bestämmer och lägger ut grunden för vad ett socialt problem är och vilken skada problemet gör. När Loseke talar om dessa syftar hon främst på grupper som har stort inflytande i samhället såsom media, forskare, lärare och socialarbetare. Det är också dessa gruppers uppgift att övertyga sin omgivning om vilka de sociala problemen är. Dessa personer eller grupper kallar Loseke för *claim-makers*. Människor som jobbar med sociala problem är inte bara utbildade i att avgöra vem som uppfyller kriterierna för att bli klient, utan använder även sina praktiska erfarenheter som hjälpmedel för att kategorisera sina klienter. Över tid skapar socialarbetarna sina egna bilder och typexempel baserat på praktiska erfarenheter inom yrket, och klienterna jämförs med varandra så att det slutligen har skapats en bild av hur den typiska klienten är.

4 Tidigare forskning om kategorisering och klientbeskrivningar

Sociologen Roine Johansson (2007) använder i sin bok *Vid byråkratins gränser* av Michael Lipskys begrepp *gräsrotsbyråkrat*. En gräsrotsbyråkrat är en offentligt anställd tjänsteman som har till uppgift att föra ut en organisations regelverk i ett arbete som sker i direktkontakt med medborgarna. Johansson (2007) menar att den allra första uppgiften som en gräsrotsbyråkrat har i mötet med en klient är just att definiera denna som en sådan. En organisation har inte utrymme att ta hand om en hel människa och människans alla olika sidor, individen måste formas som en klient som passar organisationens syfte. En individ med en lång rad av personliga egenskaper och erfarenheter måste därmed förenklas genom att endast egenskaper som är relevanta för organisationen lyfts fram. Johansson menar att det är så en person går från att vara en mänsklig individ till en klient.

De kategorier som klienter delas in i är administrativa, men i takt med att behandlaren lär känna sin klient kommer denne även upptäcka andra sidor än de som ryms inom kategorin. Kategorierna förändras dock inte genom mötet mellan klient och gräsrotsbyråkrat, och även om nyanser hos klienten upptäcks, kommer ändå klienten att förbli en klient, utformad att passa in i den angivna kategorin. Något som kännetecknar gräsrotsbyråkratens roll är dock handlingsutrymmet och Johansson (2007) menar att ett visst handlingsutrymme också motverkar den formaliserade organisationen. Handlingsutrymmet innebär att gräsrotsbyråkraten har möjlighet att göra egna bedömningar och anpassa regler och lagar till konkreta ärenden. Inom gräsrotsbyråkratens arbetsuppgifter finns alltså både rollen som organisationsrepresentant och klientföreträdare och Johansson menar att klientrelationen är mycket dubbel till sin karaktär; å ena sidan består mötet av två mänskliga individer men mötet innebär också kontakten mellan en organisation och en klient.

Johansson (2007) menar att det råder en distans mellan gräsrotsbyråkraten och klienten. Distansen innebär att kontakten med klienten är ytlig och att informationsinhämtningen om klienten blir sämre. En ytlig kontakt kan också innebära ett slags skydd för gräsrotsbyråkraten, att förmedla besked och beslut som klienten uppfattar som negativa är lättare om det finns en viss distans. Johansson beskriver att klienter ofta känner sig avpersonifierade när de blir definierade som klienter, men med en tät och långvarig kontakt med gräsrotsbyråkraten kan klienten känna att de återfår sin individualitet och kan också lättare uttrycka sina behov och få gehör för dessa. Långa och personliga möten är dock

tidskrävande och kostsamma och inom organisationer med hög belastning och krav på effektivitet blir varaktigheten mellan klient och gräsrotsbyråkrat därför kort.

I artikeln *Producing People: Descriptive practice in human service work* skriver den amerikanska professorn i sociologi James A. Holstein (1992) om hur klienter beskrivs och kategoriseras inom socialt arbete och om hur de som arbetar inom fältet fattar beslut och vidtar åtgärder grundat på de bedömningar som görs av en klients livssituation och problem men även utifrån de kategorier och karaktärsdrag som är organisatoriskt skapade för att underlätta det praktiska klientarbetet. Kategorierna och dess egenskaper är alltså inte godtyckligt skapade utan producerade för att hitta praktiska lösningar i arbetet. Holstein menar att socialarbetare ofta använder personbeskrivningar och kategoriseringar i sitt dagliga arbete. För att möjliggöra bedömningar av en klients behov skapas beskrivningar av klienten vilka används som en grundläggande bas för hur arbetet med klienten ska bedrivas. Beskrivningarna konstruerar en verklighet som det sociala arbetet bygger på, men verkligheten är också en produkt som är skapad för organisationen.

När klienter diskuteras och bedöms inom organisationer som verkar inom socialt arbete skapas beskrivningar av klienternas bakgrund, omständigheter och vilka handlingsmönster som tycks vara sannolika för klienten. I dessa sammanhang skapas även kategorier av de människor som organisationen riktar sig mot. Personbeskrivningarna kan både vara objektiva och opartiska faktabeskrivningar men kan också tydligt argumentera för eller emot vissa åtgärder. I vilket fall som helst har de ett syfte när olika egenskaper hos en person lyfts fram. Retoriken i personbeskrivningarna kan ibland vara mycket uttryckliga, som att till exempel beskriva en person som *fullkomligt ärlig* men de kan även ha mer underförstådda betydelser som att beskriva en person som född sent på året och väldigt ung, varav frågan om mognad kan vägas in i beslut. Även faktorer som kön och etnicitet kan innehålla underförstådda meningar.

Kategorier skapas för att underlätta förståelse för en persons natur i det organisatoriska kontext som klienten befinner sig i. Att placera en klient inom en viss kategori innebär att en bas för att tillskriva klienten ytterligare egenskaper och karaktärsdrag blir tillgänglig. Uttrycket en *gammal dam* kan till exempel associeras med harmlöshet. Genom att placera klienter i kategorier möjliggörs också reaktioner från organisationen som avgör vilken form av insats som är lämplig.

Sociologerna Mats Börjesson och Eva Palmblad (2008) diskuterar i sin bok *Strultjejer, arbetssökande och samarbetsvilliga*, den sociala kategorisering som förekommer inom socialt arbete. Dessa kategorier innehåller vidare information som berättar vilken slags bakgrund en person har, vilket inkluderar beteenden, livsstilar och brister. Användningen av språket och ordval är av stor betydelse när professionella talar om sina klienter, och genom att beskriva klienterna på ett visst sätt avslöjas även underförstådd information som berättar vilken typ av person klienten är. Författarna menar att ingen beskrivning kan vara helt neutral utan alltid innehåller information som aktiverar associationer i människor. Författarna menar även att det finns en känslighet i att benämna olika grupper vid namn, och att en kategori kan ha flera olika namn som betyder samma sak. Ett exempel som Börjesson och Palmblad ger på detta är begreppen rullstolsbunden, rullstolsburen och rullstolsbrukare. Alla olika namn på samma sak, men med olika klanger. Dessa förändringar av begreppen sker i huvudsak när man talar om grupper som är utsatta och svaga och författarna menar att dessa ändringar görs för att minska fördomar och uppmuntra förändring och bättring av klienterna inom gruppen.

Börjesson och Palmblad (2008) diskuterar bland annat kategorin *missbrukare* och vilka karaktärsdrag som förknippas med kategorin. Till dessa hör att missbrukaren ljugar för sig själv och för andra, har en bakgrund av upptrappade sociala problem, förlorad kontroll över sitt liv och så vidare. Denna definition menar författarna är mycket känd för den kultur vi lever i. I socialarbetarnas beskrivningar av missbrukare har författarna funnit ord som *uppper*, *tror sig* eller *anser* när de återger klientens bakgrund. Dessa ord används för att visa att det är nödvändigt att hålla distans till klientens svaga verklighetsuppfattning. Detta stämmer alltså väl in med de karaktärsdrag som finns inom kategorin. I vissa fall som Börjesson och Palmblad framhåller blir även socialarbetarens moraliska åsikter tydliga när socialarbetaren inte tycker ett visst beteende är acceptabelt. Socialarbetaren kategoriserar även sig själv som *expert* som vet klientens bästa, medan klienten själv inte vet det och dessutom själv är oförmögen att själv skapa förändring.

Att arbeta med klientens motivation har blivit allt viktigare i socialt arbete, och riktlinjerna är att hjälparen i så stor utsträckning som möjligt ska ta in klientens önskemål och perspektiv i sin bedömning. Till detta hör även klientens vilja till att förbättra sig själv för att arbetet ska bli framgångsrikt, och för att klienten ska hitta sin egen vilja måste interventionerna hållas på en icke tvångande nivå. Att ha viljan att förändras är också sammankopplat till

samhällsmoraliska principer och klienten visar på så sätt att han/hon ansluter sig till samhällets normer. Hur socialarbetarna utreder sina klienters vilja till att ta emot ”rätt hjälp” påverkar klientens berättigande till hjälpen (Börjesson & Palmblad, 2008).

5 Analys och resultat

I följande kapitel kommer resultat samt analys att presenteras. Inledningsvis beskrivs begreppet missbruk utifrån respondenternas perspektiv. Vidare analyseras respondenternas föreställningar om vilka typer och kategorier som finns av ungdomar som använder narkotika. Slutligen behandlas olika behandlingsmetoder och förhållningssätt gentemot de unga människor som respondenterna möter i sitt arbete.

Fem respondenter har deltagit i intervjuerna. Samtliga respondenter kommer från Skåne och arbetar inom öppenvården med mycket likartade arbetsuppgifter. Många ungdomar kommer till öppenvården genom socialtjänsten, men det händer också att polis, skola, familj eller till och med ungdomen själv kontaktar öppenvården för hjälp. Behandlingen består vanligtvis av en serie enskilda samtal, ibland utförda utifrån en viss modell. Respondenterna har i sitt arbete också möjlighet att erbjuda klienterna drogtest. Respondenternas arbetsplatser riktar sig till ungdomarna i åldrarna ca 13 till 25 år. Då samtliga respondenter, samt deras arbetsort, är avidentifierade, har varje respondent tilldelats ett nummer, från nummer ett (1) till fem (5).

5.1 Vad är narkotikamissbruk?

De klienter som intervjupersonerna möter har alla kommit i kontakt med öppenvården då de kategoriserats som unga missbrukare. Öppenvården har alltså bedömts vara den insats som bäst kan hjälpa respondenternas klienter att bli av med missbruket och detta är en tidig kategorisering, som enligt Johansson (2007) görs för att individen ska få hjälp av en verksamhet som riktar sig till personer med liknade problem.

Samtliga respondenter är medvetna om och poängterar att allt bruk av narkotika likställs med missbruk enligt svensk lag men de framställer även nyanser i vad ett missbruk kan innebära. En respondent vill dock inte använda sig av ordet missbruk utan förespråkar istället begreppet *skadligt bruk*. Respondentens menar att ett skadligt bruk innefattar allt bruk av narkotika, även om ungdomen endast prövar drogen enstaka gånger. Respondenten anser vidare att begreppet *skadligt bruk* inte för med sig lika negativa associationer som ordet *missbruk* har. Loseke (2003) menar att indelningen av kategorier medför en rad egenskaper som personen inom kategorin förknippas med. Här är det också tydligt att respondenten är mycket medveten om sitt ordval när denna väljer att använda sig av ett ord som låter mjukare och inte

används i samma utsträckning. Enligt Börjesson och Palmblad (2008) sker liknande begreppsförändringar när man talar om grupper som är särskilt svaga eller utsatta. I detta fall unga människor som använder sig av narkotika. Respondenten påpekar också att de två begreppen *missbruk* och *skadligt bruk* egentligen har samma innebörd.

Man gör ju skillnad på det här att bruka någonting, att använda någonting, med missbruk och beroende. Missbruk kan man säga att det är när du använder någonting som alkohol eller droger och får negativa konsekvenser av det.(...) Då är det ju ett missbruk. För du kan inte hantera det. Och beroendet blir ju mera att det är alkoholen som blir det centrala, det viktigaste i ditt liv, det är det du tänker på. Vi brukar göra skillnad på dom tre: att använda, bruka, att missbruka och att vara beroende.
-Respondent 2

Respondenten i citatet ovan beskriver att det finns skillnader mellan bruk, missbruk och beroende. Respondenten beskriver hur ett missbruk innebär att en person får negativa konsekvenser som en följd av narkotikaanvändningen, att vara beroende beskrivs som att drogen blir det som prioriteras högst i en narkotikaanvändares tillvaro. Att bruka beskrivs endast som att använda ett preparat, något som kan utvecklas till missbruk och beroende om användningen blir ohanterbar.

I nästa citat beskriver en respondent att ett missbruk innebär att personen i fråga använder narkotika för att komma bort från obehagskänslor och att narkotikan blir till en essentiell del i livet. Respondenten betraktar även unga människors mer tillfälliga experimenterande med droger som missbruk.

Men det är ju när man använder ett preparat för att komma undan liksom, obehagskänslor, alltså nå någonting. Sinnesförändring av någon form. Att man inte riktigt kan reda livet utan att använda det här preparatet. Sen när det gäller ungdomar kan det vara att man experimenterar, att man söker kickar och det kan också betraktas som ett missbruk. Det är ju destruktivt, så att säga i sitt sätt.
-Respondent 1

Några av respondenterna hävdar att det står klart att användandet av drogen är missbruk när den som använder den börjar få återupprepade negativa konsekvenser av sitt drogintag. Även respondent 4 talar om att ett missbruk blir tydligt när konsekvenser att droganvändandet dyker upp. Respondenten påpekar dock att det inte är särskilt vanligt att konsekvenserna är tydliga när det gäller unga människor, utan oftast framträder då ungdomen har använt narkotika under några år och börjar närma sig vuxen ålder.

... kanske inte bara får kickar och så av det längre, utan har hållit på ett par år eller längre och känner nu att dom inte får några positiva konsekvenser, utan bara negativa. Kanske missar saker i skolan, kanske arbetslös, också kanske inte bor hemma längre där man får allting serverat många gånger, man har nån som tar hand om en, betalar hyran, ger mat och så vidare och när man själv står på egna ben är det lite tuffare. –Respondent 4

Två av respondenterna hävdar att ett missbruk betyder att en människa har tappat kontrollen över användandet av drogen. Så här beskriver en respondent hur missbruk innebär förlust av kontroll:

Ett missbruk är en människa som har tappat kontrollen över det hon håller på med... Sen har man två delar, vi har den emotionella, mänskliga delen det här med att, vi snackar narkotikapreparat så är det ju olagligt, sen är det en annan del, för alkohol eller socker är ju inte olagligt. Och då har du ju tappat kontrollen. Du är maktlös. För annars så sätter du dig inte i dom situationerna. Det lättaste ordet är ju kontrollförlust.
-Respondent 5

Beskrivningen av missbrukare som utan kontroll över sin situation är vanligt förekommande (Börjesson & Palmblad, 2008), och det tycks även hos respondenternas uppfattningar vara ett tydligt symptom på narkotikamissbruk. En annan respondent menar också att missbruk är sammankopplat med kontrollförlust, men utvecklar resonemanget och menar att det finns missbrukspersonligheter som har svårt för att sätta gränser i livet och har svårighet att begränsa sin konsumtion, vare sig det gäller narkotika eller andra lagliga substanser eller aktiviteter såsom intag av mat, spel eller motionerande.

I sina beskrivningar av narkotikamissbruk ringar respondenterna in den kategori av ungdomar de arbetar med och skapar därmed en klientgrupp som de organisationer som respondenterna är verksamma inom riktar sig mot. Även om lagen är tydlig i definitionen *missbrukare*, skiljer ändå flera respondenter på begreppen brukare och missbrukare. Då en missbrukare beskrivs som en person som tappat kontrollen av drogintaget, försätter sig i farliga situationer, och behöver använda narkotika för att döva psykiska svårigheter verkar beskrivningen av brukaren vara begränsad till experimenterande användning. Respondenten som väljer att använda sig av *skadligt bruk* som begrepp menar dock att experimenterande också ska anses som skadligt bruk, det vill säga missbruk.

5.2 Vilka missbrukar?

5.2.1 Kategorier

Kategorin *missbrukande ungdomar* som samtliga av respondenternas klienter skulle kunna anses falla under är organisatoriskt skapad och rymmer en mängd olika omständigheter. Ungdomarna är placerade inom denna kategori då det bedömts att det är den insatsen som gör bäst nytta för dem, men detta innebär inte att alla individer inom samma kategori har samma bakgrund (Holstein 1992; Johansson 2007). Som Loseke (2003) diskuterar formar socialarbetare egna kategorier, baserade på egna erfarenheter och kunskaper, inom den kategori som utgör ramen för arbetet.

En respondent beskriver två tydliga typer av identiteter hos sina klienter: den drivande typen och den mer passiva typen. Den drivande typen beskrivs som en person som ofta kan dölja sitt missbruk på ett effektivt sätt, är socialt utåtriktad och värtalig. Respondenten menar även att den drivande typen ofta är mer kriminellt aktiv och begår brott för att finansiera sitt missbruk. Den passiva typen upplevs av respondenten som mer loj och orkeslös, är mindre handlingskraftig och spenderar mycket tid i hemmet. Respondenten anser att dessa två typer av narkotikakonsumenter är framträdande men påpekar att uppdelningen är mycket hårddragen. En annan respondent resonerar på ett liknande sätt om en aktiv grupp och en passiv grupp, men menar snarare att det rör sig om mycket drivande ledargestalter som följs av mer passiva anhängare.

I citatet nedan ger en annan respondent beskrivningar av vilka typer av klienter som respondenten möter i sitt arbete:

...allt från idrottande som har lite rekreation på hasch, från filosofiska tjejer som röker hasch till dom som man faktiskt kan se att dom har slutat skolan, inte har det så lätt hemma och så vidare... - respondent 3

Holstein (1992) skriver att beskrivningar av klienterna ibland kan innehålla underförstådda meningar. I respondentens beskrivningar av ungdomarna ryms flera olika karaktärsdrag i de egentligen ganska underutvecklade kategorierna. En *filosofisk tjej* skulle exempelvis kunna associeras med en bohemisk livsstil, kanske med fascination för reggae-kulturen. Beskrivningarna i sig är måhända opartiska men för associationerna till en drogliberal uppfattning. Holstein menar även att kön medför vissa egenskaper i beskrivningarna, och det är därför tänkbart att beskrivningen *en filosofisk man* hade medfört helt andra associationer.

5.2.2 Beskrivningar av den nyfikna missbrukaren

En Respondent föreställer sig tre olika grupper av narkotikakonsumenter; de som använder narkotika för att det är någonting spännande, de som använder narkotika i sociala sammanhang men utan att känna fysiskt sug och de som använder narkotika för att dämpa psykiska smärtor. Nyfikenheten inför narkotika beskrivs överlag som stor och flera respondenter uppger att det är vanligt bland ungdomar att vilja testa droger för att de är nyfikna på den spännande upplevelse som narkotikaanvändningen innebär.

Så orsaken är...det kan vara många saker, det kan ju å ena sidan vara det här som jag tänker på, alltså det här att man experimenterar och söker spänning och så. Det är en lockelse, något som är förbjudet och på andra sidan så att säga, det okända så att säga. Dom söker sig till det, och andra kompisar, tuffa spännande kompisar som har gjort det då, ja då är det något som lockar. Sen är det ju klart en fråga om hur man mår som person, självkänsla och så. För ungdomar, så den här sinnesförändrande effekten är ju klart, man kan höra det från ungdomars beskrivningar att man vill vara något annat eller man vill kunna andra saker, eller man vill uppnå andra saker.
– respondent 1

Det respondenten beskriver i citatet ovan sammanfattar ganska väl vad de andra respondenterna talar om när de beskriver orsaken till att ungdomar väljer att prova narkotika. Överlag beskriver respondenterna ungdomar som är nyfikna på det *förbjudna*, vilket kan tolkas som en slags tonårsrevolt. Att hamna i fel umgänge och falla efter för gruppträck beskrivs också som en bidragande faktor tillsammans bristande självkänsla.

Nästan alla intervjupersoner beskriver hur användning av narkotika inte nödvändigtvis resulterar i ett beroende. Nyfikenheten på narkotika beskrivs som en vanlig anledning till att unga människor testat narkotika, men när nyfikenheten stillats och spänningen avtar minskar även behovet av att använda droger.

...Sen finns det ju dom som testat en gång och sen aldrig mer, och dom som testat fem gånger och det slutar där. Det finns dom som testat ett tag men av mognadsskäl slutat liksom av sig själv så att säga. Där det liksom löper på och där det liksom inte tar stopp så ligger det nog något i det psykiska måendet. – respondent 1

Respondenten beskriver här att användandet av droger kan vara något tillfälligt i en ungdoms liv och inte behöver innebära att personen faller in i ett långvarigt missbruk. Respondenten beskriver flera scenarion som leder till att ungdomen själv bestämmer sig för att sluta använda narkotika och tror slutligen att de som faller in i ett långvarigt beroende har problem med det psykiska måendet. *Mognad* beskrivs exempelvis som en orsak till att beteendet upphör, vilket kan tolkas som att tonåringar gärna experimenterar med droger men med åldern kommer till insikt om att det är fel och farligt att använda narkotika. Om inte denna insikt faller på plats, och missbruket fortsätter, menar respondenten att ett dåligt psykiskt mående kan vara orsaken till detta. Det *psykiska måendet* kan även kopplas samman med beskrivningar av hur samhällets bild av en typisk missbrukare ser ut (Börjesson & Palmblad, 2008). Flera respondenter beskriver på ett liknande sätt att det finns ett stort antal ungdomar som aldrig blir kategoriserade som missbrukare i samhället, utan som bara använder en viss mängd narkotika under en kortare period i livet. Att allt bruk likställs med missbruk enligt lagen är samtliga respondenter ense om, men det går att skönja en viss skillnad i hur pass allvarligt respondenterna anser att missbruket är. Å ena sidan beskrivs en grupp nyfikna ungdomar som provar droger under en kort period i livet för att sedan själva välja att avsluta, å andra sidan framställs en kategori av ungdomar som beräknas missbruka narkotika i större utsträckning, som inte kan sätta gränser, har svag skolgång, otrygg hemmiljö, psykisk problematik och så vidare.

Gruppens inverkan på individen är något som samtliga respondenter diskuterar och en respondent talar särskilt om den sociala status som ett droganvändande kan föra med sig för en ung människa. Respondenten menar att vissa ungdomar utsätter sig för ett mycket riskfyllt beteende för att få och upprätthålla status bland kamraterna. Respondenten exemplifierar med att bli hämtad från skolgården av polis snarare innebär en statushöjning än en negativ konsekvens för en person i 15-årsåldern. En annan respondent nämner att ungdomar påverkas till stor del av sitt umgänge och att ungdomar under tonåren utvecklar sin identitet på en relativt kort tid. Det är viktigt för ungdomarna att känna att de passar in i en social grupp och inom grupper finns en förväntan om att gruppmedlemmarna ska agera i samstämmighet med gruppen. Respondenten menar att umgänge med kriminellt belastade personer därför utgör risk för droganvändning. En annan respondent menar även att missbruket ibland kan försvaras inom gruppen med att intaget av drogen är något som sker i sociala sammanhang. Den bild av ungdomar som respondenterna förmedlar är en grupp som är särskilt sårbara personer som har lätt att ge efter för socialt tryck. Tonårstiden beskrivs som svår och där många har svårt att

känna att de passar in i olika grupperingar. I jakten på en egen identitet och grupptillhörighet begår många ungdomar handlingar de annars inte skulle göra. I de fall som respondenterna talar om är dessa handlingar narkotikaanvändning och/eller kriminellt handlande.

Samtliga respondenter menar att hasch, som är den drog de oftast stöter på i sitt arbete, inte ses som något farligt av de ungdomar de möter. Så här beskriver respondent 2 en vanlig inställning till cannabis bland ungdomar:

...just när det gäller cannabis så märker man att det är en ganska liberal syn kring den drogen, man menar på att "varför är den olaglig om alkohol är lagligt, det är ju en växt, det är naturligt, det är inte alls så skadligt". Dom hittar olika sätt att motivera användande på, medan vissa kanske är mer rädda och menar på att "jag skulle aldrig prova något annat, jag skulle aldrig gå över till en annan drog" utan man pratar i termer av tunga droger och lättare droger, vilket man också kan ifrågasätta om man kan prata på det sättet för då blir det som om cannabis inte är farligt fast det är väldigt farligt ju. – respondent 2

I citatet ovan ger respondenten exempel på olika reaktioner inför cannabisanvändning. Här blir skillnaden mellan klient och socialarbetare stor och genom att citera ungdomarnas åsikter går det att ana respondentens egna åsikter som det motsatta. I respondentens beskrivningar av klienternas inställning till cannabis ges även intrycket av att det finns en stor naivitet bland ungdomarna. Men det går också att ana en rad med bortförklaringar och ursäkter från klientens sida som inte godtas av respondenten. Börjesson och Palmblad (2008) menar att en sådan avskärmning från ett visst beteende även innebär en självkategorisering som expert. I det här fallet blir respondenten expert som genom erfarenhet och utbildning vet att påståenden som "det är inte alls så skadligt" eller "jag skulle aldrig gå över till en annan drog" inte är sanna påståenden. Börjesson och Palmblad menar också att det i beskrivningar av narkotikamissbrukares verklighetsuppfattningar ofta finns ett distanstagande som grundar sig på uppfattningen att de som använder narkotika ljuger för sig själva och för andra. Payne (2002) menar att socialarbetaren konstrueras i mötet med klienterna och det är i mötet med klienterna som det blir tydligt att det finns en skillnad mellan parterna där en är i behov av hjälp (klienten) och den andra förfogar över hjälpen (socialarbetaren).

5.2.2 Från nyfikenhet till beroende

Respondenterna beskriver hur toleransen för droger ofta flyttas fram ju längre ungdomarna använder narkotika men de ungdomar som respondenterna möter betraktar oftast inte sig själva som missbrukare.

...dom ser inte sig som personer som har problem. Oftast inte. Sen ibland kan dom göra det om dom har hållit på ett tag så. Så har det skapat problem för dom som har fått konsekvenser. Men även där är det inte alltid dom ser att det är drogen som skapar problemen liksom, så nä, det tycker jag inte. Dom värjer ju sig och blir jättearga om man kallar dom missbrukare, dom tycker det är degraderande och så... Även om man använder droger vill man ju inte vara en *loser* ju. Alltså, för då blir dom som dom på gatan och så, så därför vill man liksom inte vara det. – respondent 3

I citatet ovan beskriver respondenten hur ungdomarna som använder narkotika inte vill se på sig själva som missbrukare av narkotika, då detta är förknippat med utslagna människor som de inte kan identifiera sig med. Att identifiera sig själv som missbrukare blir ett tydligt tecken på att man står utanför samhällets normer för vad som är accepterat, och att erkänna sig som missbrukare skulle innebära att kapitulera och bli en avvikare. Samma respondent menar dock att även om ungdomen inte själv kan tänka sig att utveckla ett långvarigt beroende flyttas gränserna för droganvändandet fram ju längre en person har använt narkotika.

Respondent 3 beskriver att tänjda gränser exempelvis kan vara att förvara narkotika i hemmet, att som tjej umgås med en kille för att han har god tillgång på amfetamin eller att hjälpa andra att få tag i droger mot att själv få en viss mängd. Respondenten menar att ungdomarna inte vill påstå att de säljer droger utan att de rättfärdigar handlingen med att de "hjälp" sina vänner genom att förse dem med droger. Även respondent 1 och 2 menar att gränserna för vad en person kan tänka sig att testa tänjs ut med tiden, respondenten menar att en liberal syn på tobak och alkohol kan innebära att personen också börjar använda sig av andra berusningsmedel. Respondent 2 menar att många unga klienter hävdar att även om de använder cannabis och experimenterar med annan narkotika, skulle de inte ta steget till att injicera narkotika och att de inte inser att gränserna för vad som är tänkbart att använda kan tänjas.

...även om man kanske röker hasch regelbundet och kanske har experimenterat och provat amfetamin, eller kokain vid något tillfälle, man har provat tramadol eller benzodiazepiner, tabletter då, så menar man på att man kommer aldrig ta det steget till att injicera. Och sen finns det dom som

redan menar att steget efter hasch finns ju inte. Det är bara hasch man kommer hålla på med. Men samtidigt så ser ju verkligheten ut så att det flesta brukar börja med cannabis, så nånting händer ju ändå fast det är så många som säger att dom aldrig skulle prova det eller aldrig prova något annat. För det är ju inte så många som börjar med kokain eller heroin, dom brukar ofta börja med cannabis. – respondent 2

I citatet ifrågasätts återigen klienternas trovärdighet och respondenten påpekar att verkligheten ser annorlunda ut än klienternas uppfattning om den. Den verklighet som respondenten syftar på är sannolikt grundad på den erfarenhet och kunskap som respondenten har i fått i sin yrkesroll. Utöver detta verkar det rimligt att ”verkligheten” är att cannabis fungerar som en inkörsport för tyngre droger. Som Börjesson och Palmblad (2008) skriver betraktas dock missbrukarens trovärdighet som låg.

Två av respondenterna menar att det är de äldre ungdomarna som har passerat tonåren som oftast inser att de har ett problem de vill komma till rätta med, båda respondenterna menar att det hänger ihop med att det är i den åldern som konsekvenserna av drogkonsumtionen blir tydlig. Sahlin (2002) menar ur ett konstruktivistiskt perspektiv, att ett problem inte existerar innan det blivit definierat som ett problem. Sett ur detta perspektiv menar alltså flera respondenter att ungdomarna inte inser att handlingen innebär problem, förrän konsekvenserna tydligt definierar narkotikakonsumtionen som ett sådant.

5.3 Varför missbrukare?

5.3.1 Angivna risk och skyddsfaktorer

Respondenterna är alla överens om att de möter ungdomar med vitt skilda bakgrunder och att det kan vara svårt att fastställa vilka orsaker till missbruk som finns. I följande citat förklarar en respondent att de likaväl möter missbrukande ungdomar som kommer från bakgrunder där frånvaro från skolan och problematiska familjeförhållanden är vanliga, som ungdomar med goda kontaktnät och skolresultat.

Jag kan faktiskt inte säga några orsaker till det, för jag kan tycka att vi träffar så olika ungdomar, det kan vara allt ifrån ungdomar som... där familjeförhållanden inte fungerar, det är ungdomar som har jättebra stöd, jättebra nätverk runt omkring sig. Så det går inte att säga om du är si eller så eller om du är... visst, viss forskning kan ju visa på att det finns vissa riskfaktorer som hög frånvaro i skolan, mycket skolk att man inte har några fritidsintressen, mycket tids, vad ska man säga, -utrymme att börja med kriminalitet eller droger. Men samtidigt kan vi träffa ungdomar som sköter

sig i skolan. Och som har fritidsintressen och som har föräldrar som stöttar jättemycket och som är närvarande men som ändå börjar använda droger. Så att det är väldigt, väldigt olika. – respondent 2

I citatet ovan visar respondenten att bakgrunden hos de narkotikakonsumerande ungdomarna kan se helt olika ut. Respondenten ger mycket utrymme till att förklara att en ungdom som använder droger mycket väl kan komma från mycket goda förhållanden. En möjlig förklaring till varför respondenten är så mån om detta kan ligga i att försöka motarbeta den klassiska fördomsbilden av narkotikamissbrukaren (Börjesson & Palmblad, 2008). De övriga respondenterna är också noga med att påpeka att missbruk inte är bundet till en viss samhällsklass.

De flesta respondenterna menar att det är ungdomarnas nyfikenhet som först får dem att använda narkotika, men några respondenter menar att narkotikans effekter blir ett hjälpmedel för att klara av ångest, depressioner och minska obehagliga känslor, det vill säga i självmedicineringssyfte. Respondent 3 menar även att fall som kommer till socialtjänsten som rör relationsproblem inom familjen eller depressioner i många fall kan bero på att ungdomen använder narkotika.

Alltså, matnojoj, matstörningar, tjejer som blir extremt, ”hon äter inte, hon vill inte äta, hon går upp och ner i vikt” och sådana grejer som aktualiseras som något helt annat. Som ofta kan bero på droger. Men det är klart att då måste man ha dom här glasögonen på, ”kan det vara någonting annat då, än den här mor- och dotterrelationen, som inte är så bra? – respondent 3

En av respondenterna anser att alla människor är potentiella missbrukare men att vissa är mer benägna att börja missbruka något, inte nödvändigtvis narkotika, på grund av svårigheter att kontrollera sina intag av aktiviteter eller substanser. Samma respondent tillägger dock att det finns faktorer som kan påverka en individ till att utveckla ett långvarigt beroende:

Men jag tror inte att dom som mår psykiskt bra och har stabilt liv och stabil familj och allt sånt, är dom som är benägna att utveckla tunga missbruk heller. Det handlar ju också vad man har för säkerhetsnät runt omkring sig, socialt och fysiskt och psykiskt och allting, det är jätteviktigt.
– respondent 4

Även respondent 1 menar att psykiskt mående kan spela en avgörande roll för om en person börjar använda droger eller ej. Respondenten menar även att tonåringars växlande känsloliv

och behov av att hantera svåra känslor kan vara en orsak till att ungdomar söker förstärkt självkänsla med hjälp av narkotika.

Något som samtliga respondenter diskuterar när de talar om risk- och skyddsfaktorer är skolans betydelse, och hur viktig en fungerande skolgång är för ungdomar och barn. Respondenterna beskriver skolan som en plats där barn och ungdomar spenderar mycket tid och något som står för en positiv gemenskap. Ungdomar som använder narkotika hamnar ofta utanför den gemenskapen och börjar identifiera sig med andra ungdomar som valt bort skolan, vilket förstärker utanförskapet. En respondent beskriver även hur lyckade skolprestationer kan höja självkänslan vilket därmed fungerar som en skyddsfaktor. Flera respondenter talar dock om att skolan innebär en stor press för många ungdomar, och att kraven att en person ska vara och bete sig på ett visst sätt även bidrar till ett utanförskap som ökar risken för narkotikakonsumtion. Respondent 4 menar även att det inte är en skyddsfaktor att vara bäst i skolan utan att det snarare handlar om att få rätt hjälp utifrån individens egna behov.

Men jag tror att familjen i grund och botten är jätteviktig. Skolgången är jätteviktigt och sedan också att man har något meningsfullt att göra på sin lediga tid, jag tror att det är dom kanske viktigaste grejerna för en ungdom, i alla fall idag. – respondent 4

I citatet ovan beskriver respondenten hur familj, umgänge och fritidssysselsättning är de viktigaste komponenter i en ungdoms liv. Familjen och umgängeskretsen är något som samtliga respondenter nämner som potentiella skydds- och riskfaktorer. Att ha ett stödande nätverk av familj och vänner, som inte använder narkotika, beskrivs enhälligt som goda skyddsfaktorer av respondenterna. Några respondenter menar också att barn till missbrukande föräldrar även löper större risk att börja missbruka själva.

Sen har vi ju den här sidan givetvis som alltid är relevant, när man säger vad är orsaken till missbruk, alltså, ungdomar och barn som utsätts i hemmet. Föräldrarna missbrukar eller nära bekanta missbrukar och man exponeras av det, det är ju klart att du löper en större risk att hamna i missbruk själv ju. Det är mycket normer och värderingar och allting börjar någonstans, ofta börjar det med vanlig tobak, alkohol och så va. Så är man liberal kring dom frågorna så är det ju också lättare att tänja på gränserna och prova andra saker. Och inte minst om man är berusad så man kanske lättare då att kanske, ja ens vanliga spärrar är bortsuddade eller ja, man är mer liberal själv. Men alltså föräldrars inställning och det här umgänget, alltså kompisar och så, nära bekantskapskretsar och så är ju jätteviktigt – respondent 1

Nästan alla respondenter talar även om vikten av meningsfull sysselsättning och nämner särskilt sportutövande som en god skyddsfaktor. De menar dels att det fyller ut tiden och sysselsätter ungdomarna så att de inte har tid att ägna sig åt kriminalitet, dels att sporten ofta innebär en positiv gemenskap mellan deltagarna.

De skyddsfaktorer som respondenterna talar om handlar alla om att leva inom samhällets föreställningar om vad som är normalt och accepterat. Det vill säga en fast skolgång, fritidsintressen såsom sportaktiviteter och en stöttande familj.

Samtliga respondenter är noga med att visa och ge exempel som tyder på att ungdomarna är individer vars personligheter, erfarenheter och motiv ser olika ut. De beskriver ungdomar med goda kontaktnät, svaga kontaktnät, fritidsintressen, gruppsytryck osv. Detta kan jämföras med Johanssons (2007) resonemang om mötet mellan klient och gräsrotsbyråkrat. I detta möte kommer de många nyanserna i klientens bakgrund och personlighet fram och socialarbetaren får en mer detaljerad bild av klienten. Det är därför tänkbart att det blir svårare för respondenterna att avindividualisera sina klienter genom att skapa tydliga kategorier, men den kategori som är organisatoriskt utformad, i detta fall missbrukskategorin, bibehålls alltjämt. Payne (2002) menar att klientgrupper ibland skapas utifrån social status, vilket kan resultera i stigmatisering och förakt från omgivningens sida, och en alternativ förklaring är att respondenterna vill minska fördomarna om den typiska missbrukaren med socioekonomiskt svag bakgrund, och blir därför övertydliga i förklaringen att missbruket finns i alla samhällsklasser.

5.4 Motivationsarbetet

Intervjupersonerna talar om sina upplevelser av möten med ungdomar som kommit i kontakt med dem på grund av att de använt narkotika. En respondent menar att kontakten sällan är frivillig från ungdomens sida då det ofta är påtryckningar från socialtjänstens eller föräldrarnas sida, ungdomarna känner därför att mötet med socialarbetaren inte sker för deras egen skull. Den ofrivilliga kontakten leder enligt respondenten till att det kan vara svårt att utforma ett samarbete med ungdomen, särskilt om denne är yngre än 18-20 år gammal.

Börjesson och Palmblad (2008) menar att motivationsarbetet har blivit allt viktigare i socialt arbete och hur ett icketvingande förhållningssätt gentemot klienterna förespråkas. Det är även

tydligt att respondenterna följer denna linje när de beskriver att de måste få ungdomarna att själva vilja sluta använda droger för att uppnå ett lyckat resultat. Ord som *motivation*, *delaktighet* och *ickefördömande* återkommer ofta i intervjuerna, likaså beskrivningar av att låta klienten själv upptäcka vilka nackdelar missbruket har.

Respondenterna talar återkommande om att det är av största vikt att jobba med motivationen hos de unga och försöka få dem att inse vad det är som skapar konsekvenser i livet och hur det går att förändra tillvaron till det bättre. En respondent talar om sin roll som motiverande med syfte att lyfta fram konsekvenserna av ett beteende och få ungdomarna själva att inse vilka steg de behöver ta för att förbättra sin situation och bli drogfria. Att medvetandegöra känslor och handlingsmönster i behandlingsarbetet menar flera respondenter är en viktig del i behandlingsarbetet. Motivationsarbete handlar enligt en annan respondent om att stärka klienten genom att visa att denne har makt över sitt liv och över sin situation, respondenten menar dock att för socialarbetare krävs mer tålmod att arbeta med ungdomar i jämförelse med arbetet med vuxna då ungdomar inte är lika benägna att öppna sig. Respondenten menar att man som socialarbetare måste försöka undvika att prata allt för mycket i ungdomens ställe och verka uppfostrande, utan istället ta den tid som krävs för att låta klienten själv komma till tals. Att få klienten att hitta den *rätta viljan* och att utreda om viljan finns där menar Börjesson och Palmblad (2008) är en vital del i motivationsarbetet, som också berättigar klienten till hjälpinsatser.

...det fungerar inte alltid att säga ”du ska inte umgås med dom där vännerna” för då blir det någon form av trots och det blir precis vad dom vill göra...Men om man bara ger dom tid och när dom blir drogfria kan dom upptäcka det själva att ”det stämmer inte så bra nu när jag är drogfri, det var inte så roligt att sitta där när dom sitter och fnissar i hörnet och flummar när man själv sitter där helt nykter”, så att säga. Men att dom själva inser att ”dom var inte vänner för mig” men då känner dom väl mer att det var deras eget val att avsluta dom relationerna och den kontakten i stället för att det är någon som säger till dom. – respondent 2

Flera respondenter förklarar också att det inte finns några skäl att mästra de unga, av den anledningen att de själva vet att det inte är acceptabelt i samhället att använda droger, och att det de gör därför är ett felaktigt beteende.

Det är ju absolut inga pekpinningar, icke fördömande och det är det man arbetar med hela tiden. Men det är liksom ett förhållningssätt jag har... att

man inte ska döma någon, inte fördöma och så. För dom dömer sig så väl själv ändå... ingen än den unge som dömer sig själv så hårt så varför ska vi göra det? Vi är ju här för att lyckas ju, vi är ju här för att göra något bra.
– respondent 3

I citatet ovan uttrycker respondenten åtskilliga gånger att det är av största vikt att inte döma en klient. Med ett ickedömande sätt och utan pekpinna går det att föreställa sig att respondenten menar att man inte bör klandra klienten och säga vad som är rätt och fel. Samma respondent säger dock vid ett annat tillfälle att det är viktigt att klargöra för ungdomarna att narkotika aldrig är acceptabelt. Detta kan tyckas vara motsägelsefullt, och organisationen som respondenten verkar inom har som syfte att begränsa ungdomar som använder narkotika. Genom kontakten med respondenterna har klienterna redan blivit kategoriserade, eller bedömda, som missbrukare. Johansson (2007) beskriver hur rollen som gräsrotsbyråkrat kan vara mycket dubbel i den bemärkelsen att gräsrotsbyråkraten å ena sidan är representant för organisationen och å andra sidan klientföreträdare. Även om de organisationer som respondenterna verkar inom har tydliga riktlinjer om vad som är rätt och vad som är fel, blir mötet mellan klient och behandlare högst mänskligt. I möten som respondenten i föregående citat beskriver blir det därför viktigt att vara en vänlig och förstående person som inte får ungdomarna att känna sig som sämre människor.

Flera respondenter menar att det ofta är till fördel att vårdas i öppenvård som ung narkotikaanvändare. Detta då de menar på att det inte är svårt att bli drogfri i en isolerad miljö, exempelvis ett behandlingshem, utan att det verkliga utmaningen ligger i att vistas i sin hemmiljö där även frestelserna att återuppta drogkonsumtionen finns.

Du tvingas gå förbi systembolaget, du tvingas gå förbi där dina langare finns, du har din mobiltelefon, du utsätter dig för dom här riskerna som du måste lära dig leva med hela tiden. Medan ett behandlingshem är mer skyddad värld, det är mycket lättare att bli drogfri där, för att du lever så skyddat och många gånger isoleras du från det vanliga samhället och du är där en längre tid. Någon som håller ögonen på dig. Så det kanske är lättare att gå in där men är kanske desto svårare att komma tillbaka till världen runtomkring. Så finns det möjligheter att klara av en öppenvård så är ju det bästa. – respondent 4

I vissa fall är det dock nödvändigt att förlägga behandlingen utanför hemmet, respondent 3 menar att om beroendet är avancerat och det finns ett svagt kontaktnät lämpar sig behandlingshem bättre än öppenvård. Även respondent 4 menar att behandlingen avgörs

beroende på hur omfattande missbruket är och beroende på vilken problematik som finns med i bilden, exempelvis kriminalitet, psykiska eller fysiska problem. Det är också viktigt att klienten får vara med och bestämma behandlingen och att den utformas efter klientens behov och intressen. Att vårdas inom öppenvården kräver enligt respondenten stor motivation, då behandlingen inte är särskilt omfattande och klienten varje gång går tillbaka till sin vardag efter kortare möten som äger rum några gånger i veckan.

6 Sammanfattning och slutdiskussion

6.1 Sammanfattning

Drogkonsumtionen bland unga i Sverige ökar, och det är socialarbetarnas ansvar att minska missbruket och verka stödjande för de människor som påbörjat ett missbruk. Uppsatsen syftar till att undersöka hur socialarbetare beskriver de ungdomar som aktualiseras för socialtjänsten i samband med narkotikaanvändning, vilka föreställningar socialarbetare har av ungdomar som använder narkotika, vilka kategorier av narkotikaanvändare som beskrivs och hur behandlingsarbetet ser ut. För studiens ändamål har fem socialarbetare, som jobbar inom öppenvården med ungdomar som använder narkotika, intervjuats.

Ordet narkotikamissbruk har visat sig ha flera olika betydelser. Enligt svensk lagstiftning innebär allt bruk av narkotika missbruk, men såväl intervjupersonerna som tidigare forskning pekar på att begreppet missbruk är mer komplext än så. Vissa respondenter hävdar att ett missbruk blir framträdande när en person börjar se negativa konsekvenser av sitt narkotikaanvändande. Andra respondenter menar att missbruk innebär en kontrollförlust, att inte klara av att begränsa sina handlingar eller intag av substanser.

Respondenterna menar att då de möter ungdomar från alla delar av samhället kan de inte påstå att det finns en viss samhällsgrupp som är mer benägen att börja missbruka narkotika än andra. Respondenterna talar hellre om risk och skyddsfaktorer som kan verka avgörande för vem som börjar, eller inte börjar, använda narkotika. Otillräcklig skolgång och ett svagt kontaktnät av familj och vänner framhålls som de mest framträdande riskfaktorerna. De skyddsfaktorer som intervjupersonerna betonar är i stort sett det motsatta mot riskfaktorerna, det vill säga hög närvaro, trivsel och framgång i skolan samt en familj som är stöttande.

Intervjupersonerna beskriver att önskan hos unga människor att vilja prova narkotika ofta bygger på nyfikenhet inför det förbjudna och en lockelse att träda in i vuxenvärlden. En uppfattning bland intervjupersonerna är att vissa ungdomar använder narkotika några gånger och slutar där, medan vissa börjar använda sig av droger i allt större utsträckning och börjar umgås med andra ungdomar som använder droger. Respondenterna menar även att drogerna kan innebära en sorts identitet och gemenskap med andra droganvändare vilket gör att många

narkotikakonsumerande ungdomar ytterligare förflyttas bort från samhällets normer och krav på skolgång etc.

Att som socialarbetare möta ungdomar som använder droger beskrivs som mycket tålamodskrävande och innebär mycket motivationsarbete. Respondenterna menar att det är viktigt att ungdomarna själva får möjlighet att komma till insikt om vilka konsekvenser ett drogbruk har. Intervjupersonerna är överens om att behandling inom öppenvård kräver mycket stor motivation från ungdomarnas sida men kan vara framgångsrik, då de missbrukande ungdomarna lär sig att hantera det sug som de kan stöta på i vardagen. Är öppenvård inte möjlig på grund av ett alltför avancerat missbruk eller annan problematik, uppfattar respondenterna behandlingshem som en lämplig insats.

6.2 Diskussion och reflektion

Uppsatsen inleddes med tre frågeställningar, *Vilka föreställningar har socialarbetare av ungdomar som använder narkotika? Hur beskrivs/kategoriseras dessa ungdomar?* och *Hur ser behandlingsarbetet ut med ungdomar som använder narkotika?* Jag är tillfredställd med de svar som studien har genererat men jag kan i efterhand se att respondenterna är motvilliga att dela in sina klienter i tydliga kategorier då de ser en stor spridning av bakgrunder bland sina klienter. Risk- och skyddsfaktorer framträder desto tydligare och i en större studie, med fler respondenter, hade det kunnat vara möjligt att djupare undersöka hur socialarbetare ser på orsaksmonster som försätter barn och ungdomar i de situationer som anses skapa risk för användning av droger.

Den socialkonstruktivistiska teorin (Berger & Luckmann, 1966) menar att personer och grupper som möter varandra formar över tid tankar om andra människor och det vore därför naturligt om också socialarbetare bildar sig redan färdiga uppfattningar om den klientgrupp de ständigt möter i sitt dagliga arbete. Jag kan se flera olika aspekter av detta påstående, å ena sidan kan förutfattade meningar vara mycket stigmatiserande för en klient som dessutom är ung och sårbar och kan komma att förvärra missbruket. Å andra sidan är förförståelse viktigt för en socialarbetare för att kunna tillhandahålla lämplig behandling och förhållningsätt. Dessutom hävdar samtliga respondenter att klientgruppen de möter inte är homogen, och om den enda gemensamma nämnaren är narkotika kanske det också är felaktigt att betrakta dessa ungdomar som en likartad grupp. I sådana fall blir det också logiskt att definitionen av unga

narkotikaanvändare emellanåt blir vag. Berger och Luckmann (1966) menar även att möten som sker ansikte mot ansikte är mycket rörliga och genomgår ständig förändring. Detta skulle kanske kunna innebära att socialarbetarnas egna kategoriseringar förändras om de får tillfälle att träffa klienten under en längre period.

Det stod från första början av uppsatsarbetet klart att det råder en svårighet kring definitionen av missbruksbegreppet. Även om allt bruk av narkotika likställs med missbruk enligt lag, så är såväl respondenterna som litteraturen överens om att ett missbruk kan ha många nyanser. Precis som en av respondenterna nämner, är även jag beredd att hålla med om att ordet missbruk har en negativ klang, och jag är inte förvånad över att unga personer som provat narkotika inte vill bli ansedda som missbrukare. Precis som Börjesson och Palmblad (2008) menar är ordet missbrukare för många förknippat med en lögnaktig person som har förlorat all fri vilja gentemot narkotikan.

Samtliga respondenter är aktörer inom *människobehandlande organisationer* (Svensson, Johnsson & Laanemets, 2008) och har som uppgift att integrera de personer som inte lever upp till samhällets förväntningar. Det är oklart om respondenterna själva känner att de har den rollen, men det är tydligt att de skyddsfaktorer de nämner som viktiga för att inte hamna i missbruk, är faktorer som kan anses som ganska typiska för den samhällseliga normen av hur en uppväxt och ett liv ska se ut. Exempel på detta är hög trivsel och närvaro i skolan, en stöttande familj och umgänge, dock ett så kallat gott umgänge som inte använder narkotika. Meningsfulla fritidsaktiviteter är också sådant som respondenterna talar om, de använder ofta fotboll eller andra sporter som exempel på en meningsfull aktivitet som också innebär ett gott umgänge med andra likasinnade ungdomar. Respondenterna är dock medvetna om att samhällets krav på en normal livsstil kan vara svår att leva upp till, kanske särskilt svårt för en tonårig som försöker hitta sin identitet.

Under uppsatsens gång har jag märkt att många respondenter anser att ungdomar har en väldigt liberal syn gällande användande av cannabis och att många anser att de kan sluta använda cannabis när de vill. Folkhälsoinstitutets rapport (2009) visar att många ungdomar testar narkotika men att inte alla faller in i ett långvarigt missbruk. Även respondenterna menar att en stor del av de ungdomar som provar narkotika av nyfikenhet slutar efter några gånger för att de inte tyckte om effekterna eller att de växte ifrån nyfikenheten.

Respondenterna finner det dock oroväckande att cannabis ses som en relativt ofarlig och

vanlig drog av ungdomarna och menar att ett långvarigt missbruk ofta börjar med haschrökning. Att cannabis är en vanlig drog som av ungdomar inte anses ha negativa effekter är inget som förvånar mig. Cannabis förekommer ofta inom musik, film och tv, ofta utan negativa konsekvenser utan snarare som något positivt, alternativt bagatellartat. Denna inställning till cannabis tycks vara unikt för drogen och liknande "hyllningar" till heroin vore till exempel otänkbara. Om cannabis ses som en inkörsport till tyngre droger, är det då drogens effekter i sig som öppnar upp för tänjda gränser eller är det den kriminella stämpel som användandet innebär som uppmuntrar till ytterligare avvikelser? Det ska bli spännande att se hur cannabisanvändande kommer att hanteras i framtiden, både i Sverige och i andra länder. Det står dock klart att missbruk av narkotika kommer att förbli en utmaning för socialarbetare.

7 Referenslista

- Bell, Judith (2005). *Introduktion till forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur.
- Berger, L. Peter & Luckmann, Thomas (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books Ltd.
- Bryman, Alan (2002) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber AB.
- Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (2008). *Struttjejer, arbetssökande och samarbetsvilliga. Kategoriseringar och samhällsmoral i socialt arbete*. Malmö: Liber AB.
- Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (2009). *CAN rapport 114. Skolelevers drogvanor 2008*(Elektronisk)
<<http://www.can.se/documents/CAN/Rapporter/rapportserie/can-rapportserie-114-skolelevers-drogvanor-2008.pdf>> (2009-10-04)
- Cromby, John & Nightingale, David (red.)(2001). *Socialkonstruktivistisk psykolog: En kritisk analys av teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Denscombe, Martyn (2000). *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.
- Flick, Uwe (2006). *An introduction to qualitative research*. London: SAGE Publications Ltd.
- Franzén, Mats (2005). I fråga om makt. Diskurser, resurser, kontexter. I: Goldberg, Ted. *Samhällsproblem*. Lund: Studentlitteratur.
- Gilje, Nils & Grimen, Harald (1996). *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Göteborg: Daidalos.
- Holstein, James A. (1992). Producing People: Descriptive Practice in Human Service Work. *Current Research on Occupations and Professions*. Vol. 7, 23-39.
- Johansson, Roine (2007). *Vid byråkratins gränser. Om handlingsfrihetens organisatoriska begränsningar i klientrelaterat arbete*. Lund: Arkiv förlag.
- Lalander, Philip (2001). *Hela världen är din – en bok om unga heroinister*. Lund: Studentlitteratur.
- Loseke, Donileen R. (2003). *Thinking about Social Problems. An Introduction to Constructionist Perspectives*. New Jersey: Aldine Transaction.
- Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- May, Tim (2001). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Nationalencyklopedin (2009b). *Missbruk*. Nationalencyklopedins nätupplaga (Elektronisk). < <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/missbruk> > (2009-10-27)

- Nationalencyklopedin (2009a). *Narkotika*. Nationalencyklopedins nätupplaga (Elektronisk). <<http://ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/narkotika>> (2009-12-22)
- Payne, Malcolm (2002). *Modern teoribildning i socialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Sahlin, Ingrid (2002). Sociala problem som verklighetskonstruktioner. I: Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (red.). *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Socialstyrelsen (2009). *Narkotika*. Socialstyrelsens hemsida (Elektronisk). <<http://www.socialstyrelsen.se/missbrukochberoende/narkotika>> (2009-12-16)
- Statens folkhälsoinstitut (2009). *Vad är det som gör att unga testar narkotika?* Statens folkhälsoinstituts hemsida (Elektronisk). <<http://www.fhi.se/PageFiles/4925/MOB2006-15-vad-ar-det-som-gor-att-unga-testar-narkotika.pdf>> (2009-10-04)
- Svensson, Bengt (1996). *Pundare, jonkare och andra –med narkotikan som följeslagare*. Stockholm: Carlsson bokförlag.
- Svensson Kerstin, Johnsson, Eva & Laanemets, Leili (2008). *Handlingsutrymme: Utmaningar i socialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Swärd, Hans & Starrin, Bengt (2006). Makt och socialt arbete. I: Meuwisse, Anna, Sunesson, Sune & Swärd, Hans (red.). *Socialt arbete –en grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Thurén, Torsten (1997). *Källkritik*. Stockholm: Liber AB.
- Thurén, Torsten (2007). *Vetenskapsteori för nybörjare*. Malmö: Liber AB.

BILAGA 1

Informationsbrev inför intervju för magisteruppsats

Hej,

Jag är en magisterstudent vid socialhögskolan i Lund och skriver min magisteruppsats hösten 2009. Syftet med min uppsats är att undersöka hur ungdomar som använder narkotika beskrivs av socialarbetare och vilka behandlingsmetoder som används.

Jag kommer att ställa frågor om hur arbetet med missbrukande ungdomar ser ut, vilka uppfattningar som finns om ungdomar som använder narkotika och vilka behandlingsmetoder som lämpar sig för vilka ungdomar.

Intervjun är helt frivillig, du kan när som helst före, under eller efter intervjun välja att avbryta din medverkan. Resultaten av intervjun kommer enbart att användas i denna uppsats. Ditt riktiga namn kommer inte att användas i uppsatsen, du kommer alltså att vara anonym. När uppsatsen är klar kommer du att få ta del av den slutgiltiga produkten.

Har du några frågor inför eller efter intervjun så tveka inte att höra av dig till mig!

Tack!

Julia Ekman
e-post: -----

Vill du få kontakt med min handledare Max Koch, går det bra att göra det per e-post:

BILAGA 2

Intervjuguide

INLEDANDE FRÅGOR:

- Under vilka former sker arbetet?
- Vilka klienter möter du i ditt arbete?
- Hur kommer du i kontakt med ungdomarna?

TEMA: MISSBRUK

Vad är ett narkotikamissbruk? Vad är orsaken till missbruk? Hur ser dessa ungdomar på sig själva? Ser de sig som missbrukare?

TEMA: KATEGORIER

Vad kännetecknar en typisk narkotikamissbrukare? Vilka olika identiteter går att se hos ungdomarna? Från vilka bakgrunder kommer ungdomarna?

TEMA: BEHANDLING

Använder du dig av någon personlig metod i mötet med klienten? Vilka behandlingsmetoder lämpar sig för vilka ungdomar? Vilka kriterier används för att avgöra viken prioritet klienten får?